

Din svenska, min svenska, vår svenska – om språklig variation i ett jämförande perspektiv

Föredrag vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 2016

MINA DAMER OCH HERRAR. För nästan exakt en månad sedan blev den finländska hockeyspelaren Kasper Björkqvist en kändis i flera bemärkelser. Tillsammans med sina lagkamrater vann han guld i junior-VM i ishockey. Det finska lagets positiva attityd och fina laganda väckte stor uppmärksamhet både i Finland och utomlands. Kasper blev flitigt intervjuad i svenska medier. Under intervjuerna lyftes ett annat intressant tema fram: Kaspers modersmål är svenska – trots att han spelar i det finska landslaget. Kasper fick bland annat höra att hans svenska är klockren. Han blev också ombedd att berätta för publiken i Sverige hur det kommer sig att hans svenska är så bra. Med glimten i ögat bjöd han på en kort historielektion om hur Finland har varit en del av Sverige och hur svenska fortfarande är ett av Finlands språk.¹

Fascinationen över Kaspers svenska aktiverade den återkommande diskussionen om vad man i Sverige vet om de 290 000 finländare som har svenska som förstaspråk – eller som ett av sina förstaspråk.² Upp-

1. Kasper Björkqvist: "Blir inte större!", intervju i *Sportbladet TV* 5/1 2016.

2. Journalisten som intervjuade Kasper Björkqvist i *Sportbladet TV* visade sig känna till situationen i Finland väl. Hans syfte verkar ha varit att göra publiken i Sverige uppmärksam på att svenska talas som förstaspråk också i Finland, se Tobias Pettersson, "Aftonbladet-journalist talar ut om 'språkfadäsen'", *Hufvudstadsbladet* 7/1 2016.

salaprofessorn Anna-Malin Karlsson tog upp frågan i en språkspalt i *Svenska Dagbladet*.³ Hon konstaterade följande:

Finlandssvenskarnas frustration säger mycket om vad det innebär att tala en svenska som faller utanför den dominerande normen. Säkert har många som talar en flerspråkigt färgad svenska eller en starkt avvikande dialekt liknande upplevelser. Det handlar alltså knappast om en isolerad kunskapslucka om svenskan i Finland. Fler behöver veta mer om språken i vårt samhälle.

Här kommer jag att belysa svenskan i Finland ur det perspektiv som Anna-Malin Karlsson lyfter fram. Hur ser svenskan i Finland ut som en variant av svenska som faller utanför den dominerande normen i Sverige? Vilka särdrag uppvisar svenskan i Finland och hur uppfattas dragen i Sverige? Vilken kunskap har vi om det som kännetecknar svenskan i Finland som en så kallad *icke-dominerande varietet*?

Förhållandet mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige kan beskrivas i termer av *pluricentricitet*. Den vanligaste definitionen av pluricentriska språk är att språken har en officiell status i flera länder. Språken har då flera *nationella varieteter*, det vill säga språkvarianter med drag som är typiska för en grupp talare som bor i samma land.⁴ Pluricentricitet i den här bemärkelsen är inget ovanligt fenomen. Många språk i Europa är pluricentriska. Språken talas i flera länder i Europa eller i Europa och i ett eller flera länder i resten av världen. Utanför Europa kan arabiska nämnas som ett exempel på ett pluricentriskt språk.

Typiskt för pluricentriska språk är att det finns *ett* så kallat normcentrum som har det största inflytandet på hur standardspråket utvecklas.⁵ Det här gäller framför allt skriftspråket men också

3. Anna-Malin Karlsson, "Finlandssvenskar trötta på korkade svenskar", *Svenska Dagbladet* 9/1 2016.

4. Om pluricentriska språk, se t.ex. Michael Clyne (ed.), *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Nations*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter 1992; Ellen Bijvoet & Godelieve Laureys, "Svenska och nederländska som pluricentriska språk – en jämförelse", *Språkbruk* 1999:4.

5. Se t.ex. Rudolf Muhr, "Linguistic dominance and non-dominance in pluricentric languages: A typology", Rudolf Muhr (ed.), *Non-Dominant Varieties of Pluricentric Languages. Getting the Picture. In Memory of Michael Clyne*, Wien et al.: Peter Lang Verlag 2012, s. 23–48.

mer formella varianter av talat språk. I fråga om tyska är Tyskland normcentrum. Tyskan i Tyskland är därmed den dominerande varieteten medan tyskan i Österrike och Schweiz kan beskrivas som icke-dominerande.

Språkliga skillnader mellan nationella varieteter har utforskats främst i de länder där icke-dominerande varieteter talas. Talare av dominerande varieteter jämför ofta andra nationella varieteter med dialekter. Det var även fallet i en undersökning som professor Marika Tandefelt nyligen presenterade i en volym av bokserien *Svenskan i Finland – i dag och i går* som ges ut av Svenska litteratursällskapet.⁶ Informanter från Sverige tog i undersökningen ställning till hur de uppfattar finlandssvenska. Den vanligaste uppfattningen var att finlandssvenska är en svensk dialekt.

I fråga om finlandssvenska som nationell varietet tillkommer ett perspektiv: förhållandet till finskan. De svenskspråkiga finländarnas svenska kan i Sverige tolkas som svenska med finsk brytning, det vill säga som något annat än ett modersmål. ”Hur har du lärt dig svenska så bra?” är en fråga som många andra svenskspråkiga finländare än hockeyspelaren Kasper Björkqvist fått besvara.

Att svenskspråkiga finländares svenska kan tolkas som svenska med finsk brytning är i och för sig begripligt. Att skilja mellan finlandssvenska uttalsdrag och interferens från finska som modersmål kan vara svårt. Det handlar om små nyanser i enskilda språkljud och satsmelodi som är svåra att notera för den som inte är van att höra finlandssvenska. Exempelvis svenskan i Helsingfors uppvisar uttalsdrag som ligger nära finskan.⁷ Också för en svenskspråkig Helsingforsbo kan det vara svårt att avgöra om personer som man hör på avstånd talar svenska eller finska – innan man faktiskt hör vad de säger.

Att skilja mellan brytning och regionala uttalskillnader kan generellt vara svårt när man möter en typ av svenska som man inte

6. Marika Tandefelt, ”Ett språk i två länder”, Marika Tandefelt (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk*, Svenskan i Finland – i dag och i går 1:2, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) 799, Helsingfors 2015, s. 153–182.

7. Se Mikael Reuter, *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet*, Vasa: Scriptum 2014, kap. 3; Mikael Reuter, ”Finlandssvenskt uttal”, Marika Tandefelt (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk*, Svenskan i Finland – i dag och i går 1:2, SSLS 799, Helsingfors 2015, s. 19–34.

har hört förut. För en svenskspråkig finländare som inte har hört någon som talar gotländska tidigare kan det vara svårt att avgöra om personen i fråga har svenska som förstaspråk eller inte. Vår förmåga att tolka drag som inte ingår i vårt eget språkbruk beror på hur mycket erfarenhet vi har av olika typer av svenska. Tack vare att uttalsvariation har blivit mer accepterat i svenska och finlandssvenska medier har vi i dag en större medvetenhet om att svenska kan låta på olika sätt.

I Sverige uppfattas uttalet och särskilt satsmelodin som det mest påtagliga särdraget för finlandssvenska varieteter.⁸ Skillnaderna i satsmelodi är sannolikt orsaken till att både svenskar och finländare tycker att man ”sjunger” i det andra landet. Ett annat uttalsdrag som är typiskt för finlandssvenska varieteter är kortstavigheten. Den är mest utbredd i dialekterna men förekommer också i ledigare varianter av standardspråk, till exempel *bara* och *göra* i stället för *ba:ra* och *gö:ra*.⁹

Svenskspråkiga i Sverige lägger också märke till ord som används endast eller mer i Finland och ord som har en annan betydelse än i Sverige. Här är det fråga om det som vi kallar *finlandismer*, ett begrepp som ingen svenskspråkig i Finland kan undgå att bli medveten om. Finlandssvensk språkvård har som syfte att se till att standardsvenskan i Finland inte fjärrar sig från svenskan i Sverige.¹⁰ De flesta finlandssvenskar får därför åtminstone i skolan lära sig att det finns ord som ska undvikas i skrift eller i samtal med svenskar. Trots detta råkar de flesta finlandssvenskar ut för situationer där ord som de använt väcker förundran. Man kan vara 25 år gammal när man inser att *lavoar* inte är det man har i Sverige i moderna badrum med rinnande vatten. Snarare låter man som en kvarleva från 1700-talet när man använder *lavoar* och inte *tvättställ*. Samtidigt kan finlandssvenskar tycka att vissa ord används på ett konstigt sätt i Sverige. Uttryck som *jag bor*

8. Se t.ex. Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt, ”Svenskan i Finland, grammatiken och konstruktionerna”, Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.), *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*, SLS 716, Helsingfors 2009, s. 11–43; Reuter, *Så här ska det låta*, kap. 3; Reuter, ”Finlandssvenskt uttal”.

9. Kolon markerar att ljudet är långt.

10. Om finlandismer och finlandssvensk språkvård, se Charlotta af Hällström-Reijonen, *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*, Nordica Helsingiensia 28, Helsingfors universitet: Finska, finskugriska och nordiska institutionen 2012; Reuter, *Så här ska det låta*.

själv kan väcka irritation bland finlandssvenskar som tycker det är störande att *själv* används i stället för *ensam* i sammanhang som detta. Trots det håller denna användning av *själv* på att breda ut sig och bli allt vanligare också i Finland.

På många andra nivåer av språket är skillnaderna mellan finlandssvenska och sverigesvenska till och med förvånansvärt små, även om de klart förekommer. Detta kunde vi konstatera också inom projektet *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv* som pågick vid Svenska litteratursällskapet 2003–2006.¹¹ Inom projektet undersökte Nina Martola hur prepositionen *åt* används i texter som har skrivits i Finland och Sverige.¹² En riklig användning av *åt* har länge betraktats som typisk för finlandssvenska språkbrukare. Ett av Nina Martolas första resultat var ändå att *åt* används oftare i Sverige. En noggrann och systematisk genomgång visade att det är vissa användningar av *åt* som skiljer sig från språkbruket i Sverige.

I Sverige dominerar användningar av typen *ska vi svänga åt vänster*, *Ali skottar snö åt Linnéa* och *jag har ägnat mig åt föredraget i flera dagar*. En del av användningarna som förekommer bara i Finland, till exempel *det hände åt mig* i stället för *det hände mig*, kan bero på kontakt med finska. Den finska formen allativ som i *minulle 'till/åt mig'* förknippas med *åt* så att *tapahdun minulle* blir *hände åt mig* i finlandssvenska. Uttryck av denna typ kan låta egendomliga för svenskspråkiga i Sverige. Rent strukturellt är *hända åt mig* inte speciellt konstigt. Det heter ju på motsvarande sätt *It happened to me* på engelska.

På konferenser om pluricentriska språk blir det uppenbart att finlandssvenska är en ovanligt väl utforskad icke-dominerande varietet. Ett område som vi ändå vet rätt lite om är skillnaderna i hur vi kommunicerar med varandra i olika typer av situationer, till exempel när vi tackar för något, ger varandra beröm eller tilltalar varandra. I forskningsprogrammet *Interaktion och variation i pluricentriska språk. Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* undersöker vi därför hur man uttrycker sig i tre olika typer av sammanhang i Sverige och Finland: service, vård och lärande. Forskningen utförs i

11. Se Wide & Lyngfelt (red.), *Konstruktioner i finlandssvensk syntax*.

12. Nina Martola, *Konstruktioner och valens. Verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv*, Nordica Helsingiensia 9, Helsingfors universitet: Finska, finskugriska och nordiska institutionen 2007.

Stockholm, Göteborg, Helsingfors och Åbo och finansieras av Riksbankens jubileumsfond 2013–2020.¹³

Att man kommunicerar på lite olika sätt i Sverige och Finland är ett välkänt faktum. I Wilhelm Barner-Rasmussens undersökning om användningen av svenska på företag med verksamhet i både Sverige och Finland konstaterade en finlandssvensk informant följande:

Finlandssvenskarna tror i allmänhet att de talar svenska, men de facto det de gör är att de talar finska på svenska. Det är helt olika grejor, förstår du, rikssvenskarna talar svenska svenskt, och finländarna talar svenska finskt, och det kan bli alldeles enormt stora missförstånd på grund av det [...] om du är finlandssvensk så skall du inte tro att du kan kommunicera med en svensk, annat än att du kan säga orden i rad.¹⁴

Riktigt så illa är det knappast att finlandssvenskar inte kan kommunicera med svenskar. Men det finns uppenbart vissa skillnader som kan leda till missförstånd.

Inom de undersökningar vi hittills gjort inom forskningsprogrammet om kommunikativa mönster har det framkommit vissa intressanta tendenser. Flera resultat överensstämmer med det som har konstaterats om kommunikation i näringslivet.¹⁵ Vid handledning av studenter finns det olika förväntningar och roller i Sverige och Finland. Handledare i Sverige understryker det gemensamma och använder gärna pronomenet *vi*: *ja precis vi jobbar med dom här frågeställningarna*. I de

13. Se Catrin Norrby, Camilla Wide, Jan Lindström & Jenny Nilsson, "Finns det nationella svenska kommunikationsmönster? Tilltal i Sverige och Finland", Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.), *Svenskans beskrivning* 33, Nordica Helsingiensia 37, Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, s. 343–352.

14. Wilhelm Barner-Rasmussen, *Affärer eller business? En studie av språkanvändning i det ekonomiska samarbetet mellan Finland och Sverige*, Magma-studie 2011:5, s. 76.

15. Kati Laine-Sveiby, "Ombytt roller?", Richard Lagercranz (red.), *Finland-Sverige, bilden och verkligheten*, Rapport nr 12 från DEIFO, Delegationen för invandrarforskning, Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral 1989, s. 63–84; Kati Laine-Sveiby, *Företag i kulturmöten. Tre finländska företag och deras dotterbolag. En etnologisk studie*, Stockholms universitet: Etnologiska institutionen 1991; Mirja-Liisa Charles & Leena Louhiala-Salminen, "Vems språk talas, vilken är verksamhetskultur? Intern kommunikation och språkval i finsk-svenska fusionerade företag", Olli Kangas & Helena Kangasharju (red.), *Ordens makt och maktens ord*, Svenskt i Finland – finskt i Sverige IV, SSSL 682, Helsingfors 2007, s. 416–447.

finlandssvenska samtalen ligger fokus på att uppnå maximal tydlighet och klarhet. Handledarna i Finland är därför ibland mycket direkta i sitt sätt att uttrycka sig: *du gör det för komplicerat*.¹⁶

Som de flesta andra jämförelser av finlandssvenskt och sverigesvenskt språkbruk visar också våra studier av kommunikativa mönster att de stora grundmönstren är mycket lika i Sverige och Finland. Och likheterna gäller inte enbart mönstren på svenska. När vi jämför sverigesvenska, finlandssvenska och finska letar vi efter skillnader och lyfter fram dem.¹⁷ Men när vi befinner oss på en konferens om hur man duar och niar i olika länder blir det tydligt att skillnaderna faktiskt är rätt små mellan sverigesvenska, finlandssvenska och finska – de stora skillnaderna gäller svenska och finska jämfört med språk som tyska och franska.¹⁸

Det är alltså viktigt att komma ihåg att man i jämförande studier av språkliga varieteter oftast lyfter fram just det som inte är lika. Skillnaderna är intressanta och viktiga eftersom det är dem man reagerar på och behöver ha kunskap om. Det som är lika reagerar man mindre ofta på.

Då man bortser från uttalet är det faktiskt slående hur lite svenskan i Finland egentligen skiljer sig från svenskan i Sverige. Hur ska man då

16. Sofie Henricson, Marie Nelson, Camilla Wide, Catrin Norrby, Jenny Nilsson & Jan Lindström, "You and I in Sweden-Swedish and Finland-Swedish supervision meetings", Rudolf Muhr & Dawn Marley (eds), *Pluricentric Languages World-wide and Pluricentric Theory*, Wien et al.: Peter Lang Verlag 2015, 127–139; se även Camilla Wide, "Kommunikativa skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk", Anna W. Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.), *Svenskans beskrivning 34*, Lundastudier i nordisk språkvetenskap Serie A 74, Lund: Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet 2016, s. 39–62.
17. Catrin Norrby, Camilla Wide, Jan Lindström & Jenny Nilsson, "Interpersonal Relationships in Medical Consultations. Comparing Sweden-Swedish and Finland-Swedish Address Practices", *Journal of Pragmatics* 84, 2015, s. 121–138; Catrin Norrby, Camilla Wide, Jenny Nilsson & Jan Lindström, "Address and interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters", Catrin Norrby & Camilla Wide (eds), *Address Practice as Social Action. European Perspectives*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2015, 75–96; Camilla Wide, Hanna Lappalainen, Anu Rouhikoski, Catrin Norrby, Jan Lindström & Jenny Nilsson, "Variation in address patterns across languages and cultures. A comparative study of medical consultations from Sweden and Finland", under arbete.
18. Jfr t.ex. Norrby & Wide (eds), *Address Practice as Social Action*.

tolka de skillnader som ändå finns? Är finlandssvenska sämre svenska? Nej. Finlandssvenska är *en* variant av svenska – en av de *svenskor* som bildar vår gemensamma språkliga egendom. De finlandssvenska särdragen är ett naturligt resultat av att vi befinner oss längre borta från normcentrum i Sverige och lever sida vid sida med finskan. Varken regionala, dialektala eller rent finska drag gör finlandssvenskan till en sämre varietet. Men dragen kan vålla vissa problem i fråga om begriplighet när man som finlandssvensk möter talare eller läsare med ett språkbruk som ligger närmare normcentrum i Sverige. Att vara medveten om särdragen är en förutsättning för att man ska kunna anpassa sig då det behövs – till exempel i skrift och vid umgänge med svenskar.

Samtidigt är det rimligt att förvänta sig att de språkbrukare som befinner sig närmare den dominerande varietetens normcentrum är medvetna om sin egen position och vad den innebär. Talare av dominerande varieteter har inte ett behov av att veta hur och när de ska anpassa sig eftersom andra anpassar sig efter dem. Men det gör det inte mindre viktigt att känna till situationen i andra delar av språkområdet. Som min kollega Anna-Malin Karlsson i Uppsala konstaterar behöver vi veta mer om språk: om olika typer av svenska, om finlandssvenska, om dialekter, om flerspråkigt färgad svenska, om svenska som andra inhemska språk. Endast då kan vi förvalta och vårda vårt gemensamma och mångfasetterade språk på ett sätt som gagnar oss alla – och språket.¹⁹

19. Jfr Mats Thelander, "Delad vårdnad och dubbelt medborgarskap – svenskans lott under 200 år. Föredrag vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 2009", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 84, SSLS 725, Helsingfors 2009, s. 7–20.